

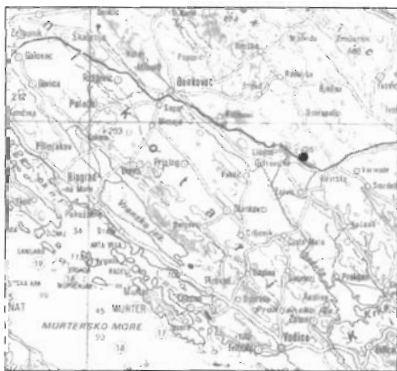
Pregled istraživanja lokaliteta Otres - Lukačuša

Mate ZEKAN, muzejski savjetnik
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR - 21000 Split, S. Gunjače b.b.

Lokalitet Otres - Lukačuša poznat je od kraja 19. stoljeća kao bogato arheološko nalazište s kojega su u Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (tada Prvi muzej hrvatskih spomenika) doneseni predmeti iz pretpovijesnog, rimskog te osobito srednjovjekovnog razdoblja. Među njima najveću pozornost su privlačili ulomci kamenog crkvenog namještaja kojim je bila ukrašena crkva iz starohrvatskog razdoblja.

Revizijska istraživanja, provedena 1977., i od 1983.-1986. godine, utvrdila su sloj rimske gospodarsko-ladanjske arhitekture na kojoj se razvilo srednjovjekovno selo Otres. U selu je najprije bila izgrađena predromanička, a zatim romanička crkva. Pronađen je natpis s imenom hrvatskoga kneza Branimira pa raniju crkvu datiramo u 9. stoljeće. Uz crkve se nalazi i prostrana nekropola.

Istraživanjima nastavljenima godine 1987. definirao se opseg očuvanosti sakralnih objekata, utvrdilo se postojanje još jedne srednjovjekovne kuće, a iz 38 grobova sakupljeno je više priloga. Ističu se dvostrani ornamentirani koštani češalj s uložnicom i par velikih željeznih ostruga savijenih lukova i sa zvjezdastim završetkom trna. Istraživanja nisu završena.

Pri sjeveroistočnom rubu ostrovičkog polja, koje se stere između poznatog arheološkog lokaliteta Bribira i druge poznate srednjovjekovne utvrde Šubića - Ostrovice, nalazi se arheološki lokalitet Otres. Smješten na lijevoj strani istoimenog potoka, a udaljen oko 500 metara od njegovog vrela, zaokupio je pažnju istraživača još 1895. godine. Tada je na tom položaju L. Marun konstatirao postojanje ostataka jedne crkve s malom apsidom i s vidljivim ležištima za pilastre oltarne ograde. Istovremeno opaža da se u sredini crkve i na padini s njene južne strane nalaze ostaci debelog stupa na kojem je reljefno prikazan genij s prekrivenim nogama kao i ostatke nekoliko slabo čitljivih slova. Najprije pretpostavlja da ti ostaci pripadaju miljokazu, ali se kasnije ispravlja tvrdnjom da se radi o cipusu koji je u ovim krajevima tipičan liburnski nadgrobnji spomenik.

Najvjerojatnije na njegovo upozorenje tom lokalitetu poklanja veću pažnju muzejski povjerenik V. Ardalić koji nešto kasnije, iste godine šalje (u Muzej) u Knin jednu pretpovijesnu brončanu fibu-

lu od debele žice, jedan kameni kalup za lijevanje križa i jednu starohrvatsku ostrugu.

Sljedeće godine Ardalić u Knin šalje ulomak luka oltarne ograde s ostacima natpisa ...ENDOES..., za koji Marun pretpostavlja da pripada ciboriju, a F. Radić obavještava o nalazu sjekire te o njoj daje kompletne kataloške podatke.

Prilikom izvođenja poljoprivrednih radova našao je Mirko Bjelanović, na zemljištu između lokaliteta i potoka, zlatni prsten sa četiri križno postavljena kamenčića od staklene paste crvene boje, koji je uz to ukrašen "prepletenim žicom". Marun ga je potom pribavio za Muzej i odnio na popravak zlataru u Split, jer je bio slomljen u tri komada. Na temelju tih podataka ustanovili smo da se radi o prstenu koji se do sada u inventaru Muzeja HAS vodio kao predmet kojem nije poznato mjesto nalaza pa je kao takav i objavljen.

Među predmetima koji su nađeni na tom lokalitetu bio je i za Muzej otkupljeni zlatni novac o kojemu nemamo pobližih podataka.

Već te 1908. godine brojnost arheoloških predmeta koji su s tog položaja dospjeli u Muzej, kao i devastiranje lokaliteta od

Otres - Lukučuša, pogled na lokalitet

strane seljaka, potaklo je istraživača Maruna da ozbiljno razmišlja o njegovu "pretraživanju". Nakon uspješnih pregovora tijekom mjeseca listopada 1911. godine o visini obeštećenja koje su zahtijevali vlasnici zemljišta, započelo je pretraživanje terena.

Istraživanja su vođena u dvije etape: od 17. listopada - 11. studenoga 1911. i od 11. - 23. travnja 1912. godine.

Prije početka iskopavanja Marun je zabilježio da se uokolo crkve nalaze stećci, kako je on nazivao monolitne nadgrobne kamene ploče na koje smo naišli prilikom revizijskog istraživanja. Kod planiranja prve akcije Marun i Ardalić su odlučili radove provesti frontalnim prekopavanjem zemljišta s južne (podnevne) strane crkve, a zatim da istraže teren ispred crkve (zapadna = donja strana). Nakon završetka radova na tim dijelovima nekropole, istražen je i uski pojas s vanjske strane sjevernog zida crkve, gdje su također ustanovljeni grobovi.

Istražujući padinu s južne strane crkve utvrdilo se postojanje grobova "po dva reda" u koje je polagano po više mrtvaca. Grobovi su bili uobičajene orijentacije. Uz pokojnike su bili polagani prilozi.

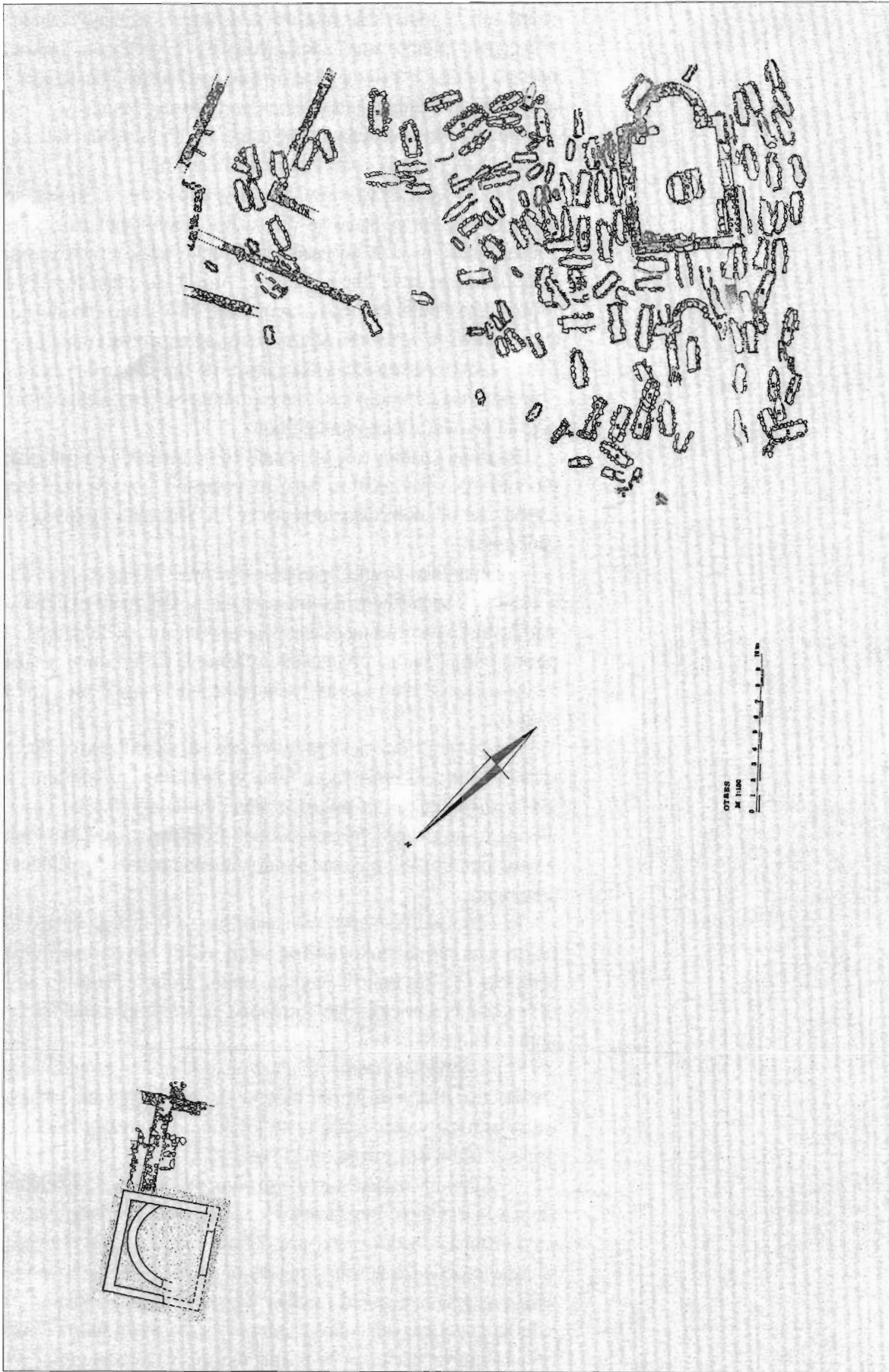
Prilikom otkopavanja nekropole istraživači su već na površini, a osobito u zemljanom iskopu nailazili na dekorativne ulomke starohrvatskog crkvenog namještaja s ostacima pletera ili natpisnog polja. Tako su prvog dana istraživanja našli osam ulomaka među kojima je bio i dio luka oltarne ograde s ostatkom natpisa ...RISTIA... .

Najznačajniji dio nekropole pružao se ispred crkve. Tu je ustanovljeno postojanje većeg broja grobova koji su korišteni za višestruki ukop, ali su prilozi u njima dosta rijetki. Iako nalazi priloga u grobovima, po navedenom Ardalićevom podatku nisu brojni, ipak i oni za koje imamo dokumentirane vijesti pobuđuju pozornost.

U jednoj od tih vijesti saznajemo da se u dva groba našao položen na prsima pokojnika po jedan srebrni novac dužda Orija Malipiera (1178.-1192). U jednom od tih grobova našle su se i dvije srebrne, najvjerojatnije trojagodne, naušnice ukrašene filigranom.

Uz te podatke o skupnom nalazu naušnica i novca mletačkog dužda Orija Malipiera, Marun ukazuje da je u grobovima nađena jedna ostruga, velika naušnica te još jedan novac koji možemo pripisati Ludoviku Anžujskom (1342.-1382).

O skupnom nalazu novca i trojagodnih naušnica, s velikim filigranskim zrnima, izvještava još jednom Ardalić, navodeći da su pred vratima crkve otvorena dva duboka i velika groba u kojima se nalazio po jedan kostur, a u jednom je uz naznačene naušnice nađen na prsima pokojnika srebrni "škudasti" novac, kojemu se "s jedne strane jasno vidi kolice a unutra zvijezda" kojoj skicira oblik. Isti takav novac nađen je na prsima mrtvaca u drugom grobu.

< Otres - Lukačuša, tloris cjelovitog lokaliteta

Na tom dijelu groblja pronađeno je više ulomaka s pleterom i fragmentiranih ostataka natpisa kao što su ...MA..., ...DRA..., ...NIS..., ...ORO... i ...NA.... Zadnja dva ulomka s natpisom danas nema u zbirci Muzeja, što ukazuje da su po svoj prilici izgubljeni prilikom prijevoza zaprežnim kolima s lokaliteta, najprije u bibrirsku školu, a zatim u kninski Muzej.

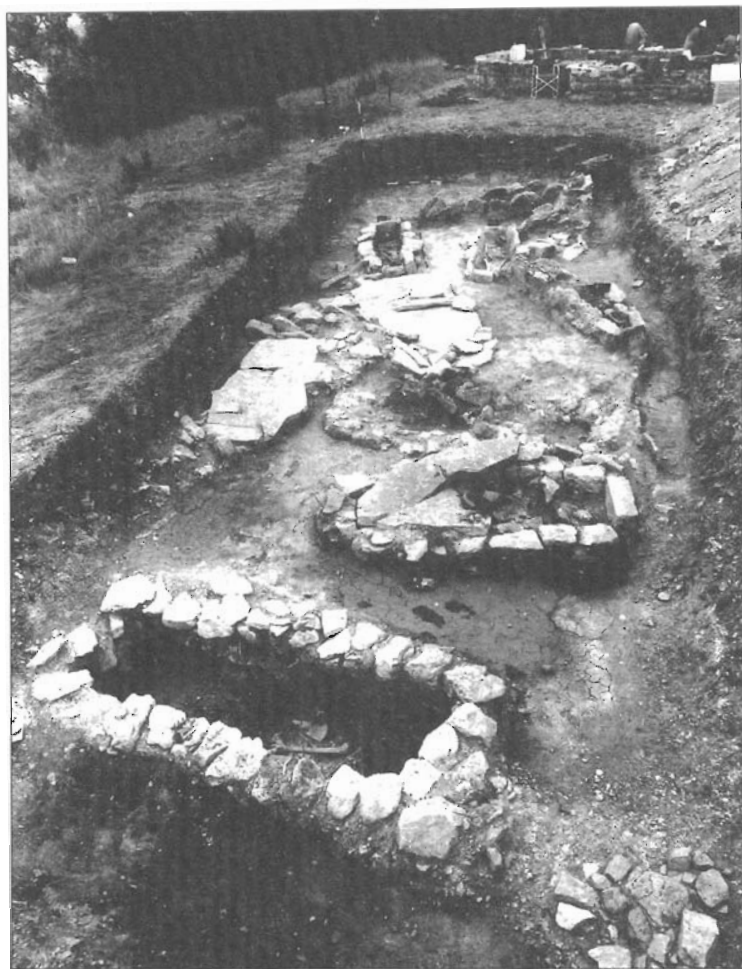
Vjerojatno najznačajniji fragment o kojemu vijest donosi Marun je onaj kojega slova BR... najvjerojatnije pripadaju početku imena kneza Branimira. Taj je ulomak dovezen u Knin, ali ga danas nema u Muzeju HAS pa po svemu izgleda da je izgubljen prilikom više seljenja zbirke u Drugom svjetskom ratu i poslije njega.

Starohrvatski je crkveni namještaj upotrebljavan kao gradivo prilikom zidanja grobova pa u njima nalazimo dva pluteja koji su u gornjem dijelu odbijeni, te postavljeni kao poklopnice na jednom grobu pri jugozapadnom uglu crkve. Kod njihove atribucije služili smo se Ardalićevom skicom u pismu što nam je pomoglo da nađemo i rimsku kaneliranu kolonu. Natpis s dva reda slova, o kojem govori Ardalić u svom pismu, nismo uspjeli pronaći.

Iz malog broja dostupnih podataka nismo mogli utvrditi kakva je bila situacija na nekropoli s istočne strane crkve. Na tom dijelu groblja istraživanja su započela 1911. godine a nastavljena su i završena 1912. godine. Već je početak istraživanja pokazao da se i na tom dijelu nekropole u grobovima nalaze prilozci. To potvrđuju podaci o nalazu prstena s kamenom, male srebrne trojagodne naušnice kao i skupni nalaz "škudeliranog" novca Oria Malipiera i željeznih kopči. Zastupljenost priloga u grobovima potvrđena je i slijedeće godine kada je u grobovima nađeno više srebrnih naušnica i prstenja. Tada su nađena i dva ulomka crkvenog namještaja, a na jednom od njih je očuvano jedno slovo.

Ulomci skulpture iz Branimirovog doba

Prekid radova, koji više nisu obnavljani, uzrokovani su traženjem vlasnice jedne čestice da joj se ponovno nadoknadi odšteta, ako se želi vršiti prekopavanje njezinog zemljišta, na što Marun i Ardalić ne pristaju i odustaju od daljnjeg arheološkog istraživanja.

Zadnju vijest o arheološkom lokalitetu Otres našli smo u knjizi Protokola Muzeja iz 1936. god., gdje stoji zabilješka o pismu kojim Drago Ivanković iz Bribirskih Mostina javlja S. Gunjači "*da je seljak Simo Mandić pristao da proda Muzeju dva kamena*", a u drugom pismu "*da je poslao autobusom starohrvatske fragmente*". Na žalost, ti su podaci pronađeni tek poslije smrti S. Gunjače, a kako ti ulomci nisu inventirani niti su u arhivu sačuvana naznačena pisma koja bi eventualno mogla dati pobliže podatke o fragmentima, nismo u mogućnosti utvrditi o kojim se spomenicima radi.

Tako mnogobrojni arheološki nalazi prikupljeni nestručnim prekopavanjem lokaliteta, ali i vijesti iz diplomatskih izvora u kojima se spominju bogati i ugledni stanovnici istoimenog srednjovjekovnog sela, utjecali su na odluku o potrebi arheološke revizije i sustavni nastavak istraživanja provedenog od autora ovoga priloga.

Arheološka istraživanja izvođena su tijekom ljetnih sezona 1977. i 1983.-1986. godine.

Literatura:

- V. DELONGA, Fragmenti predromaničkog crkvenog namještaja iz Ostrovice, *SHP III/12*, Split, 1982.
- D. JELOVINA, Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika od 1968. do 1980. godine, *SHP III/11*, Split, 1981.
- D. JELOVINA, Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u godini 1982, *SHP III/13*, Split, 1983.
- D. JELOVINA, Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u godini 1983, *SHP III/14*, Split, 1984.
- D. JELOVINA, Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u godini 1984., *SHP III/15*, Split, 1985.
- D. JELOVINA, Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u 1985. i 1986. godini, *SHP III/16*, Split, 1986.
- L. MARUN, *Starinarski dnevnici*, Split, 1998.
- L. MARUN, Izvještaj Upraviteljstva ..., *SHP II*, Knin, 1896.
- F. RADIĆ, Izvještaj Upraviteljstva ..., *SHP II*, Knin, 1896.
- Z. VINSKI, Krstoliki nakit epohe seobe naroda u Jugoslaviji, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu 3/III*, Zagreb, 1968.
- M. ZEKAN, Otres kod Bribira, revizijska istraživanja, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva XV/3*, Zagreb, 1983.
- M. ZEKAN, Otres - Lukačuša kod Bribira, srednjovjekovna nekropola i romanička crkva, *Arheološki pregleđ*, Ljubljana, 1985.
- M. ZEKAN, Otres kod Bribira /Nastavak revizijskog istraživanja/, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva XVIII/1*, Zagreb, 1986.
- M. ZEKAN, Otres kod Bribira, *Slobodna Dalmacija*, Split, 6. V. 1987.
- M. ZEKAN, Pet natpisa kneza Branimira s posebnim osvrtom na nalaz iz Otrisa, *Kačić 24*, Sinj, 1993.
- M. ZEKAN, Otres - srednjovjekovno selo kod Bribira, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva XXVII/2*, Zagreb, 1995.

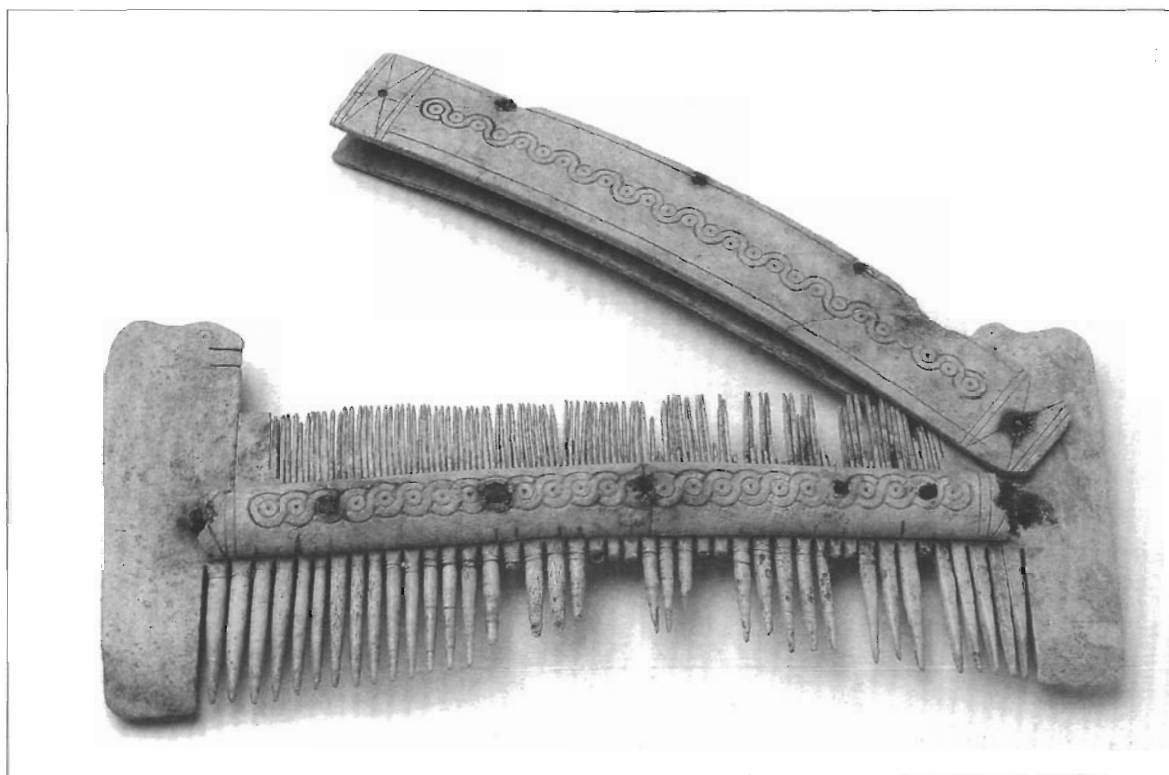
Rezultati istraživanja, preuzeti za objavu iz strukovnih izvješća starijih autora, ukazali su na iznimnu važnost toga lokaliteta u nacionalnim okvirima te su izazvali veliku pozornost kod kolega koji su ga kasnije posjećivali i povremeno publicirali svoja zapažanja. Kompleksnost lokaliteta utvrđena je slojevitošću kultura rimskog, starohrvatskog i srednjovjekonog doba, kao i arhitektonskim zdanjima tih razdoblja.

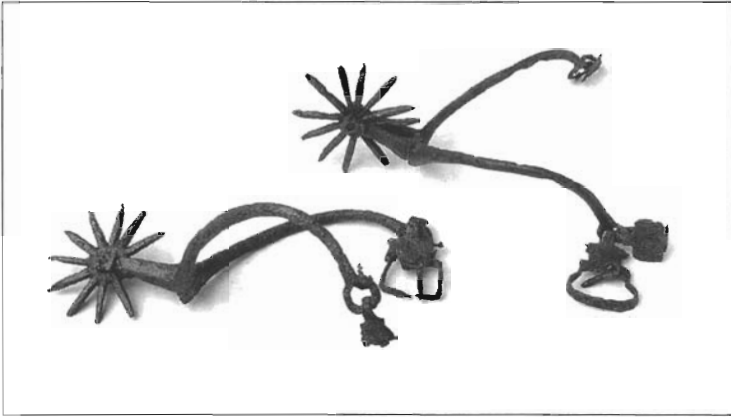
Na ranijoj antičkoj ladanjsko-gospodarskoj arhitekturi razvilo se selo Otres u kojem se početkom 9. stoljeća podiže ranosred-

Položaj koštanog češlja u grobu

Koštani češalj iz srednjovjekovnog groba

njovjekovna crkva. Njezinom razgradnjom se, vjerojatno u 12. stoljeću, dobiva materijal za izgradnju nove romaničke crkve u neposrednoj blizini.

Iako je tom lokalitetu kapitalni značaj, među inim starohrvatskim lokalitetima, morao 1984. godine priskrbiti nalaz novog hrvatskog vladarskog natpisa s imenom kneza Branimira i imenima sedmorice svetaca štovanih u njegovo vrijeme, to se nije dogodilo.

Štoviše, nastupio je prekid radova uvjetovan najprije nedostatkom potrebnih novčanih sredstava, a zatim uzurpacijom toga područja od srpske paradržave.

Kroz to razdoblje, prepušten zubu vremena, lokalitet je propadao, nekonzervirani zidovi su se osipali i urušavali, uočeni grobovi pripremljeni za istraživanje su devastirani, a raslinje je prekrilo istraženu zonu.

Kako bi se saniralo postojeće stanje poduzeto je tijekom mjeseca rujna, listopada i studenog 1997. godine ponovno istraživanje toga lokaliteta.

Istraživanja su bila usmjerena na tri mikrolokacije:

a. Na ranosrednjovjekovnu crkvu koja je uočena mjestimično tek u najdonjem redu kamenih blokova. Stoga je trebalo izvršiti istraživanje šire površine u potrazi za mogućim novim segmentima zidova ili njihovih tragova u cilju cjelovitijeg sagledavanja oblika objekta.

b. Sjeverno od romaničke crkve, gdje je uočen sklop antičke i srednjovjekovne stambene arhitekture kao i srednjovjekovna nekropola.

c. Zapadni dio lokaliteta, gdje je na rimskoj eksedri podignuta srednjovjekovna kuća.

Tijekom radova istraženo je površina od oko 300 m², s koje je najprije uklonjeno raslinje i posječena šuma.

Rezultati istraživanja su sljedeći:

1. Unatoč posebnoj pozornosti koja se obratila u potrazi za crkvom iz Branimirova vremena nije se naišlo ni na kakve nove ostatke ili tragove njezinih zidova te se može zaključiti:

a. Crkva je najvećim dijelom razgrađena prigodom izgradnje novije romaničke, u njezinoj neposrednoj blizini, a u zidove tog sakralnog zdanja uloženi su i dijelovi kamenoga crkvenog namještaja (plutej, menza) starohrvatske crkve.

b. Preostali dio njezinih zidova odstranjen je prilikom nestručno provedenih arheoloških iskopavanja 1911. i 1912. godine, koje je pod okriljem Hrvatskoga starinarskoga društva vodio amater arheolog Vlado Ardalić.

2. Starohrvatska pleterna skulptura nalazi se razasuta u zemlji ili je uložena kao spolija u strane grobova na širem arealu groblja pa su i u ovoj kampanji pronađena tri manja ulomka od kojih jedan pripada gornjem dijelu grede Branimirova natpisa.

3. Ardalićevim iskopavanjima dijelom je odstranjena i stambena arhitektura sjeverno od romaničke crkve, koja je srećom ostala očuvana izvan zone koju je on prekopao.

Istim iskopavanjima uništena je i peć za pečenje keramike, od koje je ostao tek dio podstroja kamene arhitekture i ložište.

4. Prostrana ranosrednjovjekovna i srednjovjekovna nekropola, na kojoj je 1997. godine istraženo 38 grobova, većim je dijelom devastirana od prijašnjeg istraživača, koji je u potrazi za priložima otvarao grobove, micao lubanje tražeći u prvom redu naušnice te ih zatrpavao.

Takav nesustavan pristup ostavio nam je dosta velik broj priloga u grobovima (naušnice, karičice, prsteni), među kojima se ističe jedinstveni nalaz velikog dvostranog koštanog češlja s koštanom uložnicom ornamentiran urezivanjem naden u sjevernom dijelu nekropole.

Na tom je prostoru utvrđeno postojanje kulta zagrobnih vatri, koje su paljene do uzglavnica ili donožnica grobova, a u jednom slučaju i na poklopnicama iznad glave.

U grobovima južno od starohrvatske crkve, među pronađenim priložima ističe se par dobro očuvanih srednjovjekovnih željeznih ostruga savijenih lukova sa zvjezdolikim trnom, iskovanih krajem 13. ili početkom 14. stoljeća.

5. U zapadnoj sondi istraživanja su pokazala da se na istočni zid ranije otkrivene kvadratične prostorije srednjovjekovne kuće veže još jedna takva prostorija. Na tom položaju nalazi se velik broj ulomaka antičkih tegula, od kojih se na jednoj nalazi pečat radionice PANSIANA, koje su bile upotrijebljene za opremanje rimskog zdanja od kojega smo otkrili eksedru.

Arheološka istraživanja provedena 1997. godine u Otresu završena su u onome dijelu kojim se utvrdio stupanj očuvanosti sakralnih objekata. U daljnjim zahvatima predstoji njihova djelomična konzervacija i konačna prezentacija.

Konzervatorske radove treba izvršiti i na već otkrivenim zidovima kuća srednjovjekovnog sela koje se, kao i zidovi objekata

ta rimskog gospodarsko-ladanjskog zdanja, nalaze u rastresitom i urušavajućem stanju.

Na lokalitetu treba nastaviti istražne radove radi utvrđivanja prostornog rastera srednjovjekovnog sela Otres, i to bogate nekropole, dviju crkava i stambenih kuća. Opravdana su očekivanja da će ti radovi donijeti nove priloge.

The locality of Otres - Lukačuša has been known since the end of the 19th century as a rich archaeological site from where pre-historic, Roman and especially medieval periods were brought to the Croatian Archaeological Monuments Museum (then known as the First Museum of Croatian Antiquities). Of all of them, the greatest attention was paid to fragments of church furnishings that decorated the pre-Romanesque church of the Old-Croatian period.

Revision researches of 1997 and 1983-1986 established a layer of Roman countryside farming-residential architecture on top of which developed the village of Otres. In the village, first was built a pre-Romanesque and then a Romanesque church. There was found an inscription of name of the Croatian prince, Branimir, wherefore the older church is dated to the 9th century. By the churches there is a large graveyard.

The researches continued in 1987 defined the degree of preservation of sacral structures, established existence of yet another medieval house, and several artefacts were collected from 38 graves. There stand out two-sided ornamented bone comb with case and a pair of large iron spurs of bent arches and a star-shaped tip of the spike.

Researches have not been completed.

Researches at Otres - Lukačuša